

## NEVÂYÎ'NİN ÜÇ ESERİNDEKİ DEYİMLERİN FARŞÇA İLE KARŞILAŞTIRILMASI\*

**Doç. Dr. A. Deniz ABİK**  
Çukurova Üniversitesi  
Fen-Edebiyat Fakültesi  
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

### ÖZET

Bu çalışmada, Çağatay edebiyatının ünlü sanatçısı Ali Şir Nevâyî'nin Târîh-i Enbiyâ ve Hükemâ , Târîh-i Mülûk-i 'Acem ve Münşe'ât adlı eserlerinde fiil olarak kullanılan deyimlerden Farşça ile benzeşenler incelenmiştir. İncelenen eserlerde Farşça ile ortak anlatım kalıbında oldukları görülen fiil deyimler Farşça sözlükler aracılığı ile tespit edilmiştir.

Türkçe ile Farşçanın değişik dönemlerdeki ilişkileri iki dil arasında ortaklıklara yol açmıştır. Deyimlerde de ortaklıklar görülmektedir. Deyimlerin bir kısmı fiil olarak kullanılan öğelerdir. Çalışmanın başlangıcında deyimlerin özellikleri , birleşik fiil olarak kabul edilip edilemeyeceği üzerine görüşler değerlendirilmiştir.

Üç eserde Çağataycada fiil olarak kullanılan altmış bir deyim Farşça ile benzer olduğu görülmüştür.

**Anahtar kelimeler:** deyim, yarı çeviri kelime, birleşik fiil, Ali Şir Nevâyî, Çağatayca.

### ABSTRACT

Some of the works Târîh-i Enbiyâ and Hükemâ , Târîh-i Mülûk-i 'Acem and Münşe'ât of famous artist of Chagatay literature Ali Şir Nevâyî in which the idioms are used as verb and assimilated with Persian are examined in this study. By the help of Persian dictionaries it is fixed on verbal idioms those are seen in common explanation model with Persian. The relations between Turkish and Persian in different periods caused similarities between two languages. As well as these similarities, there are similarities in idioms too. Some of the idioms are used as verbs. In the beginning of the study characteristics of the idioms and the opinions on whether they can be accepted as compound verbs or not are examined. In three works, it is understood that 61 idioms which are used in Chagatay as verbs are similar with Persian.

**Key words:** idiom, idiomatics, translations loanwords, compound verb, Ali Şir Nevâyî, Chagatay.

- 
- Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Rektörlüğü'nün 30-31 Mayıs - 1 Haziran 1997 tarihlerinde düzenlediği *Karşılaştırmalı Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu III'te Türk Edebiyatı Şubeleri Arasındaki Karşılaştırmalar* adlı *IV. Oturum'da* (Akif Terzioğlu Salonu) bildiri olarak sunulan bu çalışma, yayım için yeniden gözden geçirilmiştir.

## 1.Giriş

On beşinci yüzyılda Çağataycanın (Çağatay Türkçesinin) klasik bir yazı dili olarak kimlik kazanmasında Ali Şir Nevâyî'nin önemi bilinmektedir. Nevâyî öncesinde ve Nevâyî'nin çağında, Timurlular devletinde Türkçe yazan sanatçılar azdır. Nevâyî, Türkçeyi edebî dil olarak kullanmayan, Farsça yazan çağdaşlarına çatar. Çağdaşlarının Farsçanın karşısında edebî dil olarak Türkçeyi yetersiz görmelerini eleştirir; eğer emek verilirse Türkçenin de Farsça kadar, hatta daha fazla anlatım inceliklerine sahip olduğunun görüleceğini belirtir. Bu görüşlerini Muhakemetül-lugateyn'de görürüz<sup>1</sup>. Türkçe Münşe'ât'ında ise Türkçe mektupların da Farsça mektuplardaki letafete, belagate, süse, gösterişliliğe, zenginliğe sahip olabileceğini göstermek istediğini, bunun için de Münşe'ât'ı tertip ettiğini aşağıdaki satırlardan anlıyoruz.

Türkçe Münşe'ât T782-7 : ... Etrāk inşāsıda ve bu ehl-i idrāk beyān u edāsıda kim birev birevge ruk'a yazgay ya ol kişi ol ruk'aga cevāb bitıgey dağı ruk'a kiltürgen kāsıdnı kaytargay, elfāzı letāfetdin mu'arrā ve terākibi belāğātdin müberrā irdi, edāsı rengīn fıkārātdın nümāyişsiz ve mazmūni rengin ebyātdın ārāyişsiz ve mukābelede Fārsī elfāzning inşāları dil-pesend ve mekātibde imlāları nā-ma'dūd ve hayālga andak kildi kim Türk elfāzıning dağı ruk'aları hem ol misāl bile bitilgey ve bu tilning nāmelerin hem uş ol minvāl bile sebt itilgey... (...Türklerin inşasında ve bu şekilde düşünenlerin ifade ve uslûbunda ki birisi birisine mektup yazsa ve diğer kişi o mektuba cevap verse ve mektubu getiren kişiyi geri gönderse , sözleri letafetten arınmış/yoksun ve terkipleri belagatten/ güzel söyleyişten soyulm

zamanla diller arasında ortak söyleyişlere, karşılıklı alıntılara fırsat verir. Bazen bu ortaklıkların kaynağını tespit bile güçleşir. Ünlü dilbilimci W.von Humbolt " her dilin bir dünya görüşü vardır" der. Ancak, dillerin dünya görüşlerini de buldukları kültür çevresinin etkileyeceği gerçeği, çok sıkı ilişkileri olan dillerin karşılaştırılmasında güçlükler olacağına işaret eder.

**1.1.** Türkçe Sözlük (1998)' te *deyim*, genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, ilgi çekici bir anlam taşıyan kalıplaşmış anlatım, tabir olarak tanımlanır.

A.Topaloğlu'nun Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü'nde (1989) *deyim*, çekici bir anlatım özelliği taşıyan , genellikle gerçek anlamından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış kelime öbeği olarak tanımlanır.

Ömer Asım Aksoy, (Aksoy, 1984, 59) çekici bir anlatım kılığı taşıyan ve çoğunun gerçek anlamından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük toplulukları der, deyimler için.

Zeynep Korkmaz (1992) ise gerçek anlamından farklı bir anlam taşıyan ve çekici bir anlatım özelliğine sahip olan kelime öbeği diye tanımlar.

Tahir Nejat Gencan, (Gencan ,1979,528) bir sözün *deyim* sayılabilmesi için 1.Kendisini kuran sözcükler, konuluş ve yapılış anlamlarından az çok sıyrılmış olmalı 2.böylece sözlük anlamlarını düşündürmeyen toplu bir anlam vermelidir 3. Deyimlerin aynı anlamda kullanılması, biçimce klişeleşmesi, kalıplaşması, yani değişmez olması ana koşullardan biridir, der.

Tanımlarda karşılaştığımız belirleyici özellikler, kelimelerin gerçek anlamlarından sanatsal bir değerle yararlanarak, gerçek anlamlarının dışında kullanılmaları, kalıplaşmaları, tek bir durumu anlatmak üzere kullanılmaları, öğelerinin değiştirilemezliği.

Dilbilimcilerin İngilizce "idiomatics" ve Almanca "Phraseologie" Fransızca "Phraseologie" terimlerini, deyimleri inceleyen alan olarak aynı anlamda kullanmakta olduklarını , ancak gerçekte çalışmalarında iki ayrı alanı kapsayacak değerlendirmeleri olduğunu öğreniyoruz (Subaşı Uzun, 1991, 29). Uygulamada *phraseologie*'nin kalıp söz ve kalıplaşmış sözler için *idiomatics*'in ise deyimler için kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu'nda (Naskali, 1997) deyim için Türk dünyasında kullanılan terimlere bir göz attığımızda da *phraseologie* ve *idiomatics*'e dayanan terimler yanında Türkçe *sabit söz birleşmesi*, *durnuklu söz düzümleri*, *bölünmez laf birleşmesi*, *turağlig söz ibarisi*, *birikgen söz takım*, *beyneli söz tirkesi*, *buzulbas söskolbu* gibi karşılıklar görmekteyiz.

**1.2.** Fiil olarak kullanılan deyimleri incelemek istediğimizde karşımıza çıkan bir güçlüğü çözmek gerekir. Türkçede alıntı kelimelere baktığımızda kaynağı neresi olursa olsun, alıntı kelimeler hiçbir zaman fiil türünden kelimeler değildir. Bunlar , ancak Türkçenin yardımcı fiilleri veya yapım ekleri yoluyla fiilleştirilebilir. Bu

---

<sup>3</sup>İbrahim Olgun, Farsça ile Türkçe arasında ortak birtakım atasözü ve deyimlerin oluşmasında Arapçadan alınan deyim ve atasözlerinin etkili olduğuna değinmekle yetinir(1972,153).

durumda *giriftār bol-*, *aşkār bol-*, *āzād bol-*, *firifte bol-*, *firifte kıl-*, *feth tap-*, *fermān buyur-*, *huruc kıl-*, *maraz tart-*, *mesken kıl-*, *arz it-*, *arz kıl-*, *āşüfte bol-*, *āşüfte kıl-*, *āvāre kıl-*, *ahd kıl-*, *ber devām bol-*, *beyān kıl-*, *celi tap-*, *dādhahlık kıl-*, *eser koyma-*, *etvār tut-gibi yapıların içerisinde deyim olabileceklerin ayırımında dikkatli olunması gerekmektedir. *dest bir-*"ortaya çıkmak, meydana gelmek " anlamıyla bir deyimdir. Ancak bir-(ver-) fiilinin yardımcı fiil olarak kullanıldığı birçok yapı için bunu söylemek mümkün değildir. *nakb ur-*, "çukur açmak" (nakb " Ar.delik açmak, delme") fiilinde deyimlikten söz edilemezken , *kanat ur-* "uçmak" (perzeden) fiilinde deyim olma özelliği vardır.*

1966'da Onbirinci Türk Dil Kurultayında Roza Yusipova, Türkçede Deyimler ve Birleşik Fiiller başlıklı bildirisinde "fiili deyimler" terimi ile üç grup oluşturmaktadır: 1.İsim unsurunun değişmezliği; meydan okumak, meydan başka işletme eki almaz 2.İsim unsurunun işletme eklerinden özellikle iyelik eklerini alabildiği ve iyeliklerin değiştirilebildiği şekiller; gözümde, gözünde, gözümüzde tüt-, kalbini kır-, 3.analitik şekilde yapılan deyimler; bunların isim unsuru ancak belirli fiilleri gerektirmektedir: sıkıntı çek-, karar ver-. Yusipova, et- ve ol- ile kurulan birleşik fiillerde semantik anlamın birinci unsurdan meydana geldiğini (vefat et-,yok et-) belirterek deyimler ile birleşik fiiller arasında büyük fark olduğunu söyler.

Deyimler üzerine bir master tezi hazırlayan Leyla Subaşı Uzun'un yazısında Derecelenme Açısından Türkçedeki Deyimler başlığında; tam deyimler ya da birinci dereceden deyimler, yarı deyimler ya da ikinci dereceden deyimler, deyim olmayan yapılar bölümleri görülür. Yazar, deyim olmayan yapılar için *hasret kal-*, *hararet bas-*, *ant iç-*, *haraca bağla-*, *ölçü al-*, *görüş al-*, *yemin ver-*, *sürüncemede kal-* örneklerini verir (Subaşı Uzun,1991).

Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisi'nde Ferhat Zeynalov (1993, 254) , *sabit söz birleşmelerinin (deyimlerin)* Türk lehçesinde birleşik fiil olarak kabul edildiğini ancak bunların fiil olarak değerlendirilemeyeceğini söyler. Onlar, fiillere ancak sözlüksel-deyimsel eş olabilirler, der.

2. Deyimlerin kapsamı, deyimlerin bir kısmının birleşik fiil kabul edilip edilemeyeceği, birleşik fiillerin deyim olarak değerlendirilmesi gibi konularda gördüğümüz kadarıyla bir görüş birliği oluşmuş değildir. Zamanla örneklemelere dayanan çalışmaların artması ile ortak doğrultuların tespit edilebileceği anlaşılmaktadır. Bu sebeple biz, burada kuramsal tartışmaları şimdilik bir yana bırakarak tartışmaya açık olarak , metinlerimizde geçen deyim olabileceğini düşündüğümüz yapıların Farsça ile denkleşenlerini , benzeşenlerini sergilemek istiyoruz.

Bu çalışmada, Nevâî'nin üç eserinde fiil olarak kullanılan deyimler incelenmeye çalışılmıştır. Bu üç eser, Târîh-i Enbiyâ ve Hükemâ (TEH), Târîh-i Mülûk-i 'Acem (TMA) ve Münşe'ât'ır (M) . Bu eserler , Nevâî Külliyyatının Topkapı, Süleymaniye, Paris, Londra, Leningrad nüshalarının hepsinde yer almaktadır. Burada tanıklar, İstanbul Topkapı Müzesi Kütüphanesinde bulunan külliyyat nüshasından verilmiştir. Bu nüshada eserler, TEH 694b-718a, TMA 718a-733b, M 782b-802b varakları arasında yer almaktadır.

Madde başı olarak alınan deyimlerin karşılığında verilen anlamlar eserlerdeki kullanımlar doğrultusunda verilmiştir. İncelenen Türkçe deyimler, Farsça denklere olabilecek deyimleri ortaya çıkarmak üzere Steingass (S.) , Amid (A.) , Burhan-ı Katı

(**B.K.**), Z.Şükun (**Z.** .) sözlüklerinde aranmıştır. Eserlerimizde kullanılan Türkçe yapılarla aynı anlam ve kuruluşta olan sözler, madde başları ve tanımları ile alınmış, bulunamayan sözler “ – “ işaretiyle belirtilmiştir. Alıntılar, Latin harfli olan Steingass ve Z.Şükun sözlüklerinden sözlüklerde olduğu gibi, Arap harfli Amid ve Burhan-ı Katı’dan Latin harflerine aktararak verilmiştir.

2.1. Metinlerimizde geçen deyimlerin Farsça denklere, karşılaştırdığımız Farsça sözlüklerde bulunup bulunmadığı, bulunuyorsa karşılıkları aşağıda verilmiştir.

**āgāhlık sal-** "bilgili kılmak" TMA 733a15 / āgāhi dāden

**B.K.** - ; **S.** - ; **A.** *āgāhī dāden* "haber vermek, bilgili kılmak"; **Z.** . *āgehī dāden* "haber vermek"

**āgāz ayıt-** "başlamak" M 798a22 / āgāz kerden, āgāz nūmūden

**B.K.** - ; **S.** *āghāz kardan, āghāz numūdan* "To commence, make a beginning ; to design, will"; **A.** *āgāz kerden* "āgāz şurū, ibtidā" **Z.** . *āgāz kerden* "Başlamak, kast ve irade etmek"

**āferin okumak** " beğenmek, takdir etmek" TEH 713a19 / āferin h’anden

**B.K.-** ; **S.** *Afirin khwandan* " To applaud"; **A.** *āferin-hān* "āferin-gū, sitāyış kunende"; **Z.** .-

**‘ahd(ler) bagla-** "söz vermek" M 799a13 / ‘ahd besten

**B.K.-**; **S.** *ahd bastan* "to strike a bargain"; **A.** *‘ahd besten* "peymān besten " ; **Z.** .-

**‘ahd(lerin) sındur-** "yemin bozmak,yeminini yerine getirmemek" TEH 706a18 / ahd şiken

**B.K.-** ; **S.** *ahd shikan* "A promise\_breaker"; **A.-** ; **Z.** .-

**‘ahd ü uhdesidin çık-** "sözünü yerine getirmek" TEH 702b21 / ez uhde-i ‘ahd birun āmeden

**B.K.-** ; **S.** *az uhdei ahd birun āmeden* " To pay avon , to fulfil or get quit of an obligation" **A.** -; **Z.** . -

**‘akdiga kivür-** "nikâhına almak" TMA 722a12 / ‘akd-i nikâh kerden, ‘akd kerden

**B.K.-** ; **S.** *aqdi nikah kardan* "To make a marriage contract" ; **A.** *‘akd kerden* " ‘akd-i nikâh kerden " ; **Z.** . -

**‘amelga kivür-** "Gerçekleştirmek, fiiliyata dökmek" TEH 718a23 / ‘amel kerden (nūmūden) , be-amel āverden

**B.K.-** ; **S.** *amal kardan (namudan)* "To do, work, act, practice"; **A.** *be-amel āverden* "sāhten, müheyā kerden, icrā kerden" ; **Z.** .-

**araga kiltür-** "meydana çıkarmak" TMA 719a13 / der miyān endāhten, āverden, dāšten, nihāden

**B.K.**- ; *S. dar miyan andakhtan, awardan, dashtan, nihadan* " To produce, show, bring into the middle, introduce" ; **A.**- ; **Z.** . -

**āyin(ler) baglat-** "tören yapmak, düzenlemek" TEH 703b21 / āyin besten  
**B.K.**- ; *S. ayin bastan* "To prepare, adorn" ; **A.**- ; **Z.** . -

**başdın kiç-** "baştan geçmek" M 785a5 / ser ez heş ber-āverden  
**B.K.** - ; *S. sar az khwesh bar-awardan* "To come to, to regain consciousness ; **A.** - ; **Z.** . -

**barmagın tişle- , (hacâlet) barmagın tişle-** M 799a2 / engüşt be-dendān, engüşt be-dendān geziden  
**B.K.** *engüşt-be-dendān* "parmak ısırarak ki taaccüb ve tahassür ve hayf ve dirig alâmetleridir"; *S. angusht ba dandan gazidan* " to be amazed, astonished; to grieve"; **A.** - ; **Z.** . -

**bil bagla-** " bir işi yapmaya niyetlenmek" TEH 700b10 / kemer besten  
**B.K.** *kemer besten* " ihtiyâr etmek ve umur ve husûsda cesûr ve mukaddem olmakdan ve muhârebede tarafeyn birbirine mukâbil olmakdan dahi kinaye olur"; *S. kamar bastan* " ...to engage heart and soul in business"; *A. kemer besten* " ve kinâye az âmâde şoden berây-i kâri veyâ der kâri ihtimâm numûden" ; **Z.** . *kemer besten* "Bir işe hazırlanmak, azim ve ihtimâm göstermek, emre muntazır olmak"

**boyun yârilik bir-** "gönül razı olmak" TMA 732a21 /  
**B.K.** - ; *S. yari bakshidan (dadān, kardan)* "To assist, hep, favour, benefit, serve, do good offices, befriend; to abet; to be able" ; *A. yâri kerdēn , yâri dâden* "kömek kerden" , *yâri hâsten* "kömek hâsten, meded hâsten" ; **Z.** . -

**boynığa tüş-** " rastlamak" TEH 694b14 / ber(der) gerden üftâden  
**B.K.** - ; *S. bar(dar) gardan uftadan* "To fall upon one's neck, to befall(misfortune) ; **A.**- ; **Z.** . -

**boynumdın edâ kıl-** "sorumluluğunu yerine getirmek" M 793a15  
**B.K.** - ; *S. ada kardan* "...to express..." ; **A.**- ; **Z.** . -

**boyun tolga-** "Bir iş ve yükümlülüğü yerine getirmemek, önem vermemek, bir işten yüz çevirmek" TEH 694b13, 697b11 / gerden keşiden  
**B.K.**

**B.K.** - ; **S.** *ba-jan rasidan* "To come to extremities, to be driven to despair" ; **A.** *be-cān āverden* "kināye ez be-teng āverden, be-sutuh āverden, kesi

**B.K.** - ; *S. halga zadan* "...to form rings or circles, to circle" ; **A.** - ; **Z.** . -

**havā tut-** "yükselmek" TMA 721a3 / hevā kerden

**B.K.** - ; *S. heva kardan* "to fly" ; **A.**- ; **Z.Ş.** -

**hayāt vedi'at kıl-** "vefat etmek, ölmek" TMA 732a8 / vediāt-i hayāt sipurden

**B.K.** - ; *S. wadi'ati hayat sipurdan* "To resign one's life, to die " ; **A.** - ; **Z.** . -

**intikām tart-** "öç almak, öç alma iddiasında bulunmak" Acem 719b2 / intikam keşiden (giriften)

**B.K.**- ; *S. intikam kashidan(giriftan)* "To take vengeance" ; **A.** - ; **Z.** . -

**ilig ayag ur-** "Mücadele etmek, uğraşmak" TMA 733a9 bkz. **dest u pā ur-**

**kanat ur-** "uçmak" M 784b4 / per zeden

**B.K.** - ; *S. par zadan* "To fly" ; **A.** *per zeden* "bāl u per ber-hem zeden-i perende, periden, pervāz kerden" ; **Z.** . *perzeden* "uçmak"

**kadeh iç-** "İçki içmek" M 719b18 / kadeh horden

**B.K.**- ; *S. gadah khurdan* ; **A.**- ; **Z.** . -

**kadem al-** "ayak çekmek, uzaklaşmak, vazgeçmek" Mün. 784b25 / kadem keşiden

**B.K.** - ; *S. gadam kashidan, gadam zadan* "To travel along" ; **A.**- ; **Z.** . -

**kadem ur-** " yürütmek, yönelmek, uğraşmak" M 784b25 / kadem zeden

**B.K.**- ; *S. gadam zadan* "To travel along" ; **A.** - ; **Z.** . -

**kalemī kıl-** "yazıya dökmek, yazmak" M 784b25 / kalemi fermüden, kerden, numüden

**B.K.** - ; *S. galami farmudan (kardan, namudan), dar galami burdan* "To put in writing" ; **A.** - ; **Z.** . -

**kırak çık-, kırak tut-** "kenara çekilmek, bir işten ayrılmak" TEH 717a9 / kenār āmeden, kenāre giriften

**B.K.** - ; *S. kanar amadan* "To retire, to stand aside, to keep aloof" ; **A.** *kenāre giriften* "kenāre custen, kenāre kerden, ez-merdum duri kerden, guşe nişin şoden" ; **Z.** . -

**köz karart- (- ga)** "bir şeye göz dikmek" TMA 733a12 / dīde surh kerden be

**B.K.** - ; *S. dida surkh kardan ba* "To covet; to look wantoly upon" ; **A.**- ; **Z.** . -

**köz tut-** "ummak, beklemek" TEH 706a4 / dīde ber-dāšten

**B.K.** - ; *S. dida bar-dashtan* "To expect" ; **A.** - ; **Z.** . -

**kulagların tut-** "dinlemek için gayret sarfetmek, dinlemek" TEH 696a4 / gūş dašten



**B.K.**- ; *S. gosh dashtan* "To give ear; to observe, to watch; to keep, to preserve, to make one speak" ; **A.** - ; **Z.** . -

**kulak(ım)ga ur-** " duyurmak, birisinin bir noksanını kendisinin duyacağı şekilde, duymasından haz duyarak dile getirmek" M 799a1 / be-güş zeden

**B.K.** - ; *S. gosh zadan* " To prick up the ears, to listen attentively" ; **A.** *guş-zed* "yād āveri, goften-i harfī ya haberi be-kesi berāy-i āgāh sāhten" ; **Z.** . *guş-zed* "Kulağa dokunan söz , duygu", *beguş zeden* " İştirmek"

**kulag(i)ga yitiş-** "duymak, işitmek, haber almak" TMA 728a25 / be-güş āverden, āmeden

**B.K.**- ; *S. ba-gosh (dar-gosh) awardan, bar gosh amadan (Khwardan,rasidan)* "To hear" ; **A.** - ; **Z.** . -

**kün ötker-** " oyalanmak, vakit geçirmek" TMA 728b5 / rüz guzarenden

**B.K.**- ; *S. roz guzrandan* "To pass the time ; to flather, time serve; to benefit " ; **A.** - ; **Z.** .-

**(kulluk) ihrâm n bagla-** "kulun davranışına uygun hareket, kul gibi davranma" M 788b6

**B.K.**- ; *S. ihram bastan* "To don the garb of a pilgrim" ; **A.** *ihram besten* "Came-i ihram puşiden ve aheng-i hac kerden ve be suy-i kabe kerden" ; **Z.** .-

**r ze aç-** "iftar etmek, oruç açmak" TEH 710b19 / rûze guşuden

**B.K.**- ; *S. roza kushudan* "To breakfast (especially in the month of Ramazan)" ; **A.** *rûze guşuden* "ruze güşaden, bāz kerden-i ruze bā horden-i gızā, iftār kerden" ; **Z.** . *ruze guşuden* "Oruç bozmak, iftar etmek"

**rakam k l-** "yazı yazmak, seçmek, işaretlemek" TMA 721b19, 733a23; M 782b1, 796a2 / rakam kerden

**B.K.** - ; *S. rakam kerden* "To write ,fold up, seal and despatch a letter" ; **A.** *Rakam zeden* "nüvisten, hakkaşi kerden " ; **Z.** . -

**sakal ga küil-** "yüzüne gülmek, gönlünü hoş etmek, alay etmek" TMA 727b25 / rîş-hand kerden, rîşhand

**B.K.** - ; *S. rish-khand kardan* "To ridicule, to deride" ; **A.** *rîşhand* "handiden be-rîş-i kesi . Kināye ez hoş- āmed-guyi ve çāplusi berāy-i gul zeden ve firib dāden ya dest endāhten ve mashara kerden-i kesi " ; **Z.** . *rîşhand* "Sakala gülme, istihza ve alay etme"

**(s hhatka) yüz koy-** "iyileşmeye başlamak" M 789b9, 791a15 / rû dāden

**B.K.** - ; *S. ru dadan* "To appear, to show oneself, to arise; **A.** *rû dāden* "rû dāden, be-vuku' peyvesten-i emri" ; **Z.**Ş. -

**s ret bagla-** "gerçekleşmek" TMA 731b25 ; M 787b4, 794a24 / sûret besten

**B.K.** - ; *S. surat besten (bandidan)* "To assume a form, to consist; to be conceivable, possible, practible; to come in to existence, to exist" ; **A.** *sûret besten* "şekl griften,

vücüd yâftên, mümkün şoden, be tasavvur der âmeden" , **Z.** . *suret besten* "husul bulmak, teşekkül etmek"

**ikest tap-** (+dIn) "birine karşı üstünlük kazanamamak, yenilmek" TMA 721a11 / şikest horden, şikest yaftên

**B.K.** *şikesten* "...askeri bozmak va sındurmak" ; **S.** *shikast khurdan, yaftan* "To be defeated", *shikast dadan(kardan)* "To defeat" ; **A.** *şikest horden* "şikest yaftên, hezimet yaftên, maglub şoden, gurihten ez piş-i duşmen" ; **Z.Ş.** -

**uzakka tart-** "uzun sürmek" TMA 719b5 / dirâz keşiden

**B.K.** - ; **S.** *daraz kashidan* " To extend, prolong" ; **A.** *dirâz keşiden* "be püşt rüy-i zemin hâbiden ve pâhârâ dirâz kerden, hâbiden ber ruy-i zemin ya bister berây-ı istirâhat " ; **Z.** . -

**ümid tut-** "ümit etmek, beklemek" TMA 719b5 / ümîd dâştên

**B.K.** - ; **S.** *umed afgandan (bastan, dashtan) ba chize(dar chize)* "To hope for a thing" ; **A.** - ; **Z.** . *ümid dâştên* "Ummak"

**vaz'- haml k l-** "çocuk doğurmak" TEH 714a19 / vaz'-ı haml kerden

**B.K.** - ; **S.** *vaz'ı haml kardan* "To give birth, to drop young" ; **A.** - ; **Z.** . -

**vüc dka kil-** "meydana gelmek, ortaya çıkmak" TEH 694b4 / vücüd pezir şoden

**B.K.** - ; **S.** *wucud-pazir shudan* "To come to light, to appear, be published or produced" ; **A.** - ; **Z.** . -

**yir öp-** "büyük birisini saygı ile ta'zim ile selamlama" M 728a15 / zemin bûsiden

**B.K.** - ; **S.** *zamin bosidan* " To kis ground(in token of reverence" ; **A.** *zemin-bûs* "Kesi ki berây-ı edâ-yı ihtiram nisbet be-şahs-ı büzürg be-hâk ufted ve zemin râ bûse zened" ; **Z.** . *zemin busiden* "Bir çeşit hürmet ve ta'zim"

**yüz körgüz-** "meydana gelmek, ortaya çıkmak " M 784a24, 788a8, 796b9-26 / rüy nümûden

**B.K.** *rüy nümûden* "hasıl olmak ve hatıra gelmek ve yol göstermekden dahi kinaye olur" ; **S.** *ruy nemudan* "To happen, come to pass to occur to mind, to show the road" ; **A.** *rüy nümûden* "rû nümûden, rüy nişân dâden, zâhir şoden, teveccüh kerden" ; **Z.** . "yüz göstermek, görünmek, hasıl olmak, hatırdan geçmek"

**yüz yirge koy-** "başı öne eğmek, kabullenmek, itaat etmek" M 784b23 / rüy ber zemîn endahtên

**B.K.** - ; **S.** *ruy bar zamin endakhtan (malidan)* "To treat with contempt" ; **A.** - ; **Z.** . *ruy endahtên* " Aciz göstermek, dilenmek"

**yüz tut-** "gelmek, bir şey istemek için gururu bir tarafa bırakıp birinin huzuruna çıkmak" TEH 701b3 / rüy fermûden

B.K.- ; S. ruy farmudan" To put to shame" A. - ; Z. . -

yüz ivür- "Yüz çevirmek" TMA 720a16 / r y gerdiden

B.K. - ; S. ruy gardidan" To turn from aversion; to frown at "A. r -gerd niden" R  
gerd niden, ru t ften, ez kesi ya çizi ruy ber gerd niden, pü t kerden; ' r z kerdzn" ;

-

### 3. Sonuç

Ali ir Nevâî'nin inceledi imiz üç eserde fiil olarak kullan lm ve Farsça deyimlerle ortakla t n dü üdü ümüz deyimlerin sayı 61'dir. Bu deyimlerin bir kısmında Farsça ifadedeki fiilin Türkçesinin kullan ld isim ögesini de i medi i, bir kısmında ise isim ögesinin de fiil ögesinin de Türkçekâklar ile bulunduu görülmektedir.

Do an Aksan (1961, 214), diller arasındaki amal veri lerinde çevirme yolu ile anlam al n ndan söz ederken tam çevirme kelimeler, yar çevirme kelimeler, serbest çevirme kelimeler ba lklar n kullan r. Bu durum, deyimler için de söz konusudur (Aksan,1982,39). Ancak bu çevirmelerin yönüneli mi tam olarak tespit edebilmek için her deyim için kar la tr lardillerin en eski kaynaklardan itibaren izlenebilmesi gerekir. Her deyim için farklı sonuçlar ortaya ç kabilir.

- TEH Tarih-i Enbiya ve Hükema, Külliyyat-ı Nevayi , Topkapı Revan Ktp. No 808, 694b-718a.
- TMA Tarih-i Müluk-i Acem, Külliyyat-ı Nevayi, Topkapı Revan Ktp. No 808, 718a-733b
- Topaloğlu, 1989 A.Topaloğlu'nun Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü'nde , İstanbul, 1989.
- Türkçe Sözlük (1998) Türkçe Sözlük 1-2, Türk Dil Kurumu, 9. Baskı, Ankara,1998.
- Yusipova,1966 Yusipova, Roza; Türkçede Deyimler ve Birleşik Fiiller ,1966'da Onbirinci Türk Dil Kurultayı 1966, Ankara,
- Z. . Şükun, Ziya ; Farsça -Türkçe Lügat Gencine-i Güftar Ferheng-i Ziya 1-2-3, M.E.B. Devlet Kitapları, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1984.
- Zeynalov, 1993 Zeynalov,Ferhat ; Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisi (Çev. Yusuf Gedikli) , İstanbul, 1993.